

Jeg ville foretrække at lade være

Herman Melville: Bartlebys silhuet og menneskets befrielse

Af Alexander Carnera Ljungström
Kritik, 150 – April 2001

Og over os skinnede stjernerne på en besynderligt nok helt lyseblå og dog mørk himmel, og månen stirrede, overjordisk lysende, ned på os isløbere. "Det er friheden," sagde lærerinden, "den er noget vinterligt, noget man ikke kan holde ud længe. Man må hele tiden bevæge sig, ligesom vi gør her, man må danse i friheden. Den er kold og smuk. Forelsk dig blot ikke i den. Det ville bare gøre dig trist til mode bagefter, for i frihedens egne opholder man sig kun øjeblikke ad gangen, ikke længe".

Robert Walser, *Jacob von Gunten*

Der satses vildt i Paul Austers roman *Tilfældets musik*, da de to personer Nashe og Pozzi taber i pokerspillet med det resultat at de må arbejde sig ud af miséren. Der udformes en aftale med de to vindere (Flower og Stone), ifølge hvilken de skal bygge en mur af sten transporteret fra en gammel borg i Irland. Loven er klar: De skal bo i en campingvogn i halvtreds dage i den ene ende af den store park der hører til huset, og i udleveret arbejdstøj dagligt arbejde ti timer på at bygge en ligegyldig mur af nogle gamle, grimme sten. Hvad der imidlertid ikke er klart, er lovens autoritet. Flower og Stone, som i en vis forstand har udstedt loven, er aldrig til stede. Nashe forestiller sig at de stod i et vindue og betragtede dem gennem et teleskop eller en kikkert, men Nashe og Pozzi ser dem ikke mere resten af deres liv. Heller ikke Murks, der fungerer som en mellemmand for Flower og Stone og som dagligt holder tilsyn og ser at alt går rigtigt til, synes at besidde den egentlige autoritet. Selv ikke den skrevne kontrakt, der til tider ændres, besidder det sidste ord. Autoriteten antager ret hurtigt karakter af et spørgsmål som har en utrolig magt over Nashe og Pozzis liv. I deres bestræbelser på at overholde deres del af aftalen (loven) sætter de deres liv på spil, men ret hurtigt falder alt fra hinanden for til sidst at ende med den uundgåelige katastrofe. De adlyder en lov uden at kende dens indhold og uden måske nogensinde at have forstået pointen.

Autoritetens totem

I Austers berømte forbilleder, *Processen* og *Slottet* af Franz Kafka, kommer denne slående indsigt mere end tydeligt frem: Vi adlyder loven (og retten) før enhver viden om dens indhold. Loven er ren form og siger blot: Du skal! Den er ikke noget vi har viden om, for der er intet i den at vide: Den er udelukkende objekt for en *ren praktisk* bestemmelse og ikke et sanseligt begær eller en spekulativ indsigt om det gode. Retten er uadskillelig fra lovens sætning og lovens sætning er uadskillelig fra dens implementering og effektivering. Hvis loven er det primære, er det ikke længere muligt for den at skelne mellem en "anklage", et "forsvar" og en "dom". Således skriver Deleuze i bedste kaskastil, at "retten er sammenfaldende med dens stempel i vores hjerte og i vores kød. Men den giver os ikke en chance for en sidste viden, for det dens nål skriver på os er *Handl gennem pligten* og ikke kun i overensstemmelse med pligten. Andet skriver den ikke."¹ Forfattere som Auster, Kafka og Melville udfordrer alle den skyld som den allestedsnærværende kristne autoritet pålægger den enkelte. Kristendommen opfinder dommens doktrin og autoritet. Resultatet er at vi altid dømmes livet ud fra højere værdier. I det omfang lovens bagvedliggende autoritet ytrer sig ved at retfærdiggøre bestemte former for liv, tæmme liv, dressere legemet, normalisere og låse livet fast i en administrativ nihilisme, vedbliver denne skjulte domsudøvelsesdoktrin at hærge den levende sjæl. Denne magtdoktrin skriver vores skyld ind i lukkede bøger, uden at vi kan betale vores skyld, der nu er blevet uendelig. Nietzsche hævdede at magten til at dømme og ideen om den endelige dom, den endelige autoritet, fortærer det moderne menneske.² Vi agerer stadig som om guderne har givet os en række lodder som det nu er op til os at administrere. Den endelige dom afgør om vi lever op til en evig retfærdighed. Men der skal findes en retfærdighed før dommen; en retfærdighed der ikke skærer eksistensen i stykker og indskrives dens skyld direkte på kroppen.

Kafka og Melville besad begge en "diabolisk uskyld", der trods og udfordrer dommens emsighed og den dømmende autoritet. *Slottet*, *Processen* og *Moby Dick* skildrer en kamp mod den store Fader, autoritetens personer. Men de er oppe imod stærke kræfter. Tilbage fra monarkiet og frem til i dag lever og erfares lovens autoritet ved sit symbolske snarere end sit semantiske indhold. Det er via symboler, dens fremtrædelsesformer, dens emblematisering af personer og det offentlige rum, at retten gør sig bemærket som spor af enten en legitim eller *de facto* suveræn social magt. Den træder frem på enhver overflade af

hverdagslivet og erfares som et system af billeder snarere end som et system af regler. Det er denne symbolik der gør at retten undertrykker, gentager og instituerer livet. Dens styrke og magt ligger ikke i en ekstern og objektiv social og administrativ tvang, men i måden den gøres genkendeligt på gennem billeder og tegn, ritualer og sakramenter, herunder de liturgier og emblemer der klæber sig til den offentlige rets fremtrædelse.

Fra historien ved vi hvordan liturgiet ledsager rettens institutioner via den aura der skaber ærefrygten, processen som ceremoni, retssagen som skue, og den forbundne tekstualisering af retten der indskriver et særligt kort for det sociale og dermed også for det retlige subjekt som bebor det. Ritualer skaber fascination og forvandling hvor igennem retten fortryller og genskaber dens subjekter, ikke gennem fornuften men gennem fornuftens billeder, fornuftens mytologi, via sin politisering af den sande tegnhenvisning. At eksistere foran loven som rets-person er som at bebo en maske, personlighedens totem.³ I Thomas Hobbes' spektakulære *Leviathan* bor mennesket inde i statens krop som dog kun holdes i gang af en kunstig fornuft. Det synlige billede af suverænen lever i os, mens lovene og fornuftens egentlige virke forbliver usynlig. Som sådan er retten intet andet end et *billede*, der instituerer det menneskelige ansigt som juridisk ansigt, der instituerer livet indefra, retten som en *deep structure*, et positivt ubevidste, kun læselig gennem sin egen forsvinding. Det er netop fordi retten forsvinder som tegn, som symbol, som spor, at det bebor subjektet. Det er kun fordi retten undertrykker livet ved at gentage det, glemmer det ved at gentage det, at retten gnaver sig ind i den levede krop, i hverdagslivets elementer, som normalitetens tyngdekraft.

Nashe, Pozzi, K. og Bartleby er alle ofre for denne gentagelse, deres eksistens skæres i stykker af en fortryllende autoritet. Autoriteten æder dem op og dog efterlader deres fænomenale uskyld en mulighed for skabelse af en ny retfærdighed, nye værdier, nyt liv. De er kastet ind i en verden hvor eksistensen absorberes af dommen, hvor livet dømmes ud fra et fastlagt *telos* eller andre transcendent former. Ingen af dem besidder længere retten, der i sig selv er blevet en samling af døde tegn. "Bartleby" er historien om de døde tegn, men også historien om en lov (formular), der udfordrer autoriteten, ikke bare den juridiske, men også den endelige (kristendommen). Bartleby inkarnerer en ny kraft der ikke udspringer af Gud eller det Gode, men af menneskers begær efter at realisere alle dets muligheder (måske en ny Gud). Herman Melville (1819-91), der er mest kendt for sin monstrøse og mesterlige roman *Moby Dick*, skrev også en række mindre,

men foruroligende fortællinger, herunder historien fra 1853 om den dybt besynderlige skikkelse kopisten Bartleby. "Bartleby" er historien om en person der ansættes af en advokat til at kopiere de juridiske dokumenter og dermed indgå i den almindelige arbejds-gang på et almindeligt advokatkontor i forretningsdistriktet på det sydlige Manhattan. Men historien er næsten fra begyndelsen af alt andet end normal. Bartleby er tilsyneladende "a man from nowhere" uden familie eller fortid, der pludselig dukker op og får dette job som kopist. Efter kort tid afviser han at udføre sit job, men hans måde at afvise på er foruroligende. På enhver forespørgsel om at udføre sine forpligtelser svarer han: "Jeg ville foretrække at lade være" ("*I would prefer not to*"). Senere vil han heller ikke forlade kontoret, og ejeren sælger huset med Bartleby som en del af inventaret.

Formularens kontingens

Stum og ubevægelig står denne kontorbygning. Indenfor bringer skriverne fantasien i bevægelse. Med de lyse vinduer er kontoret en allegori for et bureaukrati der aldrig sover. Måske der gemmer sig en Bartleby på hver eneste ensomme og tomme etage. Bartlebys legendariske evne til mekanisk at kopiere juridiske spørgsmål gør ham til et "*Aufzeichnungswesen*", et kopi-væsen eller en kopi-maskine, som blegt og uophørligt, uden at kende nat og dag, afskriver det der lægges foran ham. Ikke kun i området omkring Wall Street på Manhattan, men i enhver storby møder vi disse bygninger og deres drømmeimperium. Med sans for disse ruiner skriver Walter Benjamin i sit essay om surrealismen, at "i tidligere tidsaldrer har drømme befalet krige, og krige grundlagt ret og uret, og sat grænser for drømmene selv."⁴ Bartlebys arbejde synes at tilbyde en ideel indgang til denne somnambule zone, hvor der midt i administrationens rastløshed lever disse ikke-menneskelige naturer, en mørk og forunderlig side af det retlige univers.⁵

Den ydre overflade af magt, autoritet og ubevægelighed fremstilles hos Melville ligesom i Kafkas *Processen* ved en konstruktion af en særlig "retlig arkitektur". Den oprindelige undertitel på historien var: "A story of Wall street". De lokaler hvor Bartleby skal udføre sit job som skriver, tilhører et særligt niveau "foran retten", et sted man kommer til når man har bevæget sig gennem rettens officielle kontorer, beskrevet hos Kafka som et dunkelt, støvet og dystert spidsloft, hvor man dårlig kan stå op. I disse administrative kontorer udformes lovene, og det fortæller noget om det miljø under hvilket retten bliver til. I disse forstæder foregår et arbejde som går forud for den sublime, glørværdige og lysende ret. De kontorer Bartleby får

arbejde i vender ud mod den hvide mur i det indre af en rummelig lysskakt (s. 13).⁶ Som i de gamle Kanslerretter deler en skærm det officielle personale fra advokaterne.⁷ Døren er tilstrækkelig gennemsigtig så man kan se igennem den, men forhindrer samtidig uautoriseret adgang. Den tjener derfor samme funktion som de juridiske procedurestande der skaber et *arcanum*, som aftegner et adskilt rum og Bartleby er da også symptomatisk placeret ved advokatens side. Men endnu en mur rejses mellem Bartleby og advokaten: "en høj grøn, sammenfoldelig skærm, som fuldstændig kunne isolere Bartleby fra mit blik uden at fjerne ham fra min stemme" (s. 21). I denne tvetydige overgangszone lever Bartleby ikke i overensstemmelse med den visuelle orden (ellers det juridiske bevisprincip), men i en uskelnelig zone af lyd eller støj. Den usynlige Bartleby konsumerer de dokumenter som han skal kopiere (før kopimaskinens tid) "til den sædvanlige pris af fire cents pr. side (et hundrede ord)" (s. 31). Uimponeret af sine omgivelser arbejder han uden større lidenskab og uden at lave blækpletter på papiret. Han kopierer uafbrudt uden at beklage sig. Skrevne ord er som foder for enhver skriver mens de fordøjer tekster. Logisk er det også at Bartlebys kolleger bærer navne på spiselige ting: Kalkun, Knibtang og Ingefærkiks. Den tyske jurist og litteraturkritiker Cornelia Vismann bemærker i sit studie af Kanslerretten at skriveprocessen som giver retten dens magt og styrke, kun gøres mulig ved at annullere et retsligt skriveri.⁸ Overgangen fra udkast til en egentlig autentisk afskrift skaber altid en fare for den oprindelige model eller manus, som ikke kan tolerere mere end én version af manus på samme tid. Kopiprocesen er nødvendigt forbundet med en annulleringsproces som en måde at kontrollere de frugtbare afsnit. Kravet om en singular ret dikterer annulleringsprocessen, i moderne tid en makuleringsmaskine. At skrive "af" bliver således også at skrive "væk". I denne mest kølige og tørre arbejdsproces er vi imidlertid tættere på rettens drømmetilstand end man skulle tro. Bartleby får en mærkelig og voldsom indflydelse på retten selvom han egentlig ikke hører til.

Bartlebys uophørlige industri blotlægger bogstavelig talt stedet. Det øjeblik en særlig sætning produceres, vender hele kopiprocesens retning. En sætning der destruerer hele transkriptionsproduktionen.⁹ Det er en elliptisk sætning, tilsyneladende harmløs, som sniger sig ind i kontoret på tredjedagen og afbryder enhver normal rytme i en rutinepræget verden. Spiseforstyrrelser – fordøjelsesbesvær, anorexi og bulimi – er konsekvenserne. Den normale arbejdsgang beskrives af advokaten: "Det

er naturligvis en ufravigelig del af en skrivers arbejde at efterprøve nøjagtigheden af sin afskrift, ord for ord. Hvor der er to eller flere skrivere på et kontor, bistår de hinanden med denne gennemgang, idet den ene læser højt. af kopien, medens den anden holder originalen" (s. 22). Da Bartleby bliver bedt om at udføre dette for en skriver typiske arbejde, svarer han med den ejendommelige og ufærdige sætning: "Jeg ville foretrække at lade være". Lidt efter lidt arbejder denne sætning sig som en orm ind i fabrikken og rundt i systemet, så fragmenter af den snart kan høres af en af de andre skrivere, ja, endda af mesteren selv. I det omfang sætningen spreder sig gennem kontoret, bringes den normale arbejdsgang i uorden. Sætningen synes at fungere som en blokade, en barriere mod den fortsatte skrivestrøm. Spørgsmålet er hvordan denne sætnings reduktive kraft, som på overfladen er udtalt med venlig og diplomatisk mildhed, kan forklares. Hvad er årsagen til de katastrofale effekter som denne tilsyneladende harmløse sætning producerer? Hvis ikke afskriften eller udkastet efterprøves, vil kopien forblive værdiløs og enhver videre cirkulation umuliggøres. En uredigeret afskrift har ingen juridisk status. Den fungerer ikke som kopi, da den ikke har garanti for den juridiske korrekthed. Hvor henter sætningen sin kraft fra til at blokere for denne proces?

Som vi skal se har sætningen flere niveauer og opererer med en kontingens, der ikke kun handler om at det der er sket, lige så godt kunne være usket. Det er en stærkere kontingens der handler om tilfældighedens medløb, der i sig rummer en anden type af nødvendighed end den hårde årsagsbestemte. Gilles Deleuze har i sin analyse af Bartlebys formular vist, at sætningen på den ene side er grammatisk korrekt, men samtidig kan sammenlignes med en agrammatisk sætning som f.eks den franske *il dansa son mit* ("han dansede sin begyndte"). Bartlebys sætning bærer på en hemmelig agrammatisk struktur, som giver den sin destruktive kraft:

formularen opløser forbindelsen mellem ord og handlinger, men også talehandling og ord der skiller sproget fra al reference, i overensstemmelse med Bartlebys absolutte kald om *at være en mand uden referencer*, et menneske der pludselig kommer til syne for derefter at forsvinde, uden reference til sig selv eller noget som helst andet.¹⁰

Bartlebys adfærd over for advokaten er hverken bekræftende eller afvisende. Samtidig med at den første del af sætningen "Jeg ville foretrække" lover en performativ kraft, indfinder i næste slag negationen sig, der annullerer enhver performativitet: altså en ikke-handlende talehandling. Bartleby synes dog ikke kun at være en mand uden referencer, men også en mand

uden besiddelser, uden egenskaber og uden særtræk; han er alt for smidig til at nogen kan hænge en særegenhed på ham, som Deleuze udtrykker det. Da ville det være nærliggende at karakterisere ham som et undergrundsmenneske, en outsider der ikke passer ind i det normale liv, men ikke engang advokaten behandler ham som en sådan. Han respekterer dette mærkelige væsen med en ejendommelig ærbødighed som om han udtrykker et nyt liv, en logik for dette liv. Bartleby har heller ikke psykologens stirrende blik, men snarere profetens mærkelige stråleglans.

Formularens (lovens) anden kraft beror på dens karakter af at være fremsat uden forfatter og uden adressat. Bartleby kan ikke holdes ansvarlig for konsekvenserne, som jo er overvældende eftersom advokaten og kontoret ikke længere fungerer normalt. Bartlebys sætning fastholder en udstrakt zone af umærkelighed eller ubestemthed mellem nogle ikke foretrukne aktiviteter og en foretrukken aktivitet. Resultatet er knusende: sætningen ødelægger kopiprocesen, som udgjorde den eneste reference i forhold til hvilket noget kunne foretrækkes eller ikke foretrækkes. Deleuze hævder at Bartleby derfor kun foretrækker en vækst af viljens intethed. Han formår noget uden at ville. Han overgiver sig til den rene passivitet som overlever i selve udsættelsen af væren. Han overlever i mildhedens absolute distance. Han overlever ved *ikke* at foretrække at efterprøve diverse udkast, men dermed også *ikke* at foretrække at kopiere (afskrive). Bartleby er i besiddelse af en umulighed der gør at advokaten tror at der blot er tale om et lune, og at hans fortsatte spørgen til om Bartleby vil efterprøve kopierne, er en venden tilbage til udgangspunktet. Bartleby kan ikke fyres, hans skrivekopiering er upåklagelig, men han har trukket sig tilbage til en stilhed takket være et fremmed sprogs logik.¹¹

I almindelig kontraktsret har man et princip om forudsætninger for kontraktens forhold som også inkluderer en undladelse af at handle. Her skal man på forhånd kunne antage hvilken undladelse eller hvilket "fravær" der ville udgøre et brud på kontrakten. Juraen er dog ikke glad for det som den her kalder forudsætningslæren, fordi dens mulighed for at bestemme det retligt korrekte ikke hviler på klare, positiverede principper og fremstillinger. Det klare udgangspunkt for al kontraktsret er nemlig at enhver aftale må bero på en viljeserklæring som en ytring der har sin rod i en beslutning, den ytre har haft vilje til at foretage, som skaber og udløser og bevarer rettigheder og pligter. Ikke desto mindre afgøres juridiske tvister ved domstolene meget ofte med udgangspunkt i den stiltiende forudsætningslære. Advokaten tager fejl da han senere antager at

der er tilstrækkelig grund til at afskedige Bartleby. At antage en undladelse kan ikke statueres på baggrund af Bartlebys venlige ord, "jeg foretrækker", som hverken er negativt eller affirmativt, og som ikke har nogen ydre reference. Retten kan ikke indfange et ord der ikke fungerer performativt i sædvanlig forstand. Sætningen er det Deleuze kalder en maskine, en kraft som producerer en struktur af mellem-rum, af ubestemmelighedszoner. Denne ikke-besiddende kraft bliver Bartlebys egen ret. En juridisk antagelse om hvad Bartleby helt præcist foretrækker, fører straks til problemer og afslører juristens ofte mislykkede gerning og bestræbelse. Dette vedrører vanskeligheden ved at gribe kontingensen, livets ubestemmelighed. Bartleby radikaliserer kontingensproblemet fordi han radikaliserer viljens problem herunder spørgsmålet om hvad vi forstår ved frihed.

Potentialitet

Det er den italienske filosof Giorgio Agamben der i sin fine analyse viser at Bartleby stiller spørgsmålstegn ved at viljen skulle have forrang fremfor *potentialitet*.¹² I tidligere skrifter beskriver Agamben potentialiteten som den mest ægte måde at eksistere på.¹³ Dette ubestemte menneske er en subjektivitet der konstitueres af et felt af før-personlige kræfter, der ikke erfares som noget selvet "har" eller besidder, men som levende fragmenter af et dramatisk liv. Det før-personlige forbliver altid noget u-personligt eller a-personligt, og Bartleby er den spektakulære *case* på dette. Hvis potentialiteten er den sande eksistens, er det fordi vi her bekræfter selve processen hvormed vi aktualiserer vores liv. Vores endelighed er en realitet, fordi vi krænges ud i det uendelige.

Det er dog Baruch de Spinoza der har begrebsliggjort *potentia*-figuren i den mest prægnante form i sin store *Etik*, hvor han positiverer mennesket som magt, kraft og dynamisk formåen. Enhver *potentia* er en akt, en aktiv formåen til at udøve og handle og som sådan en aktuel affekt til at påvirke og påvirkes. At tale om *potentia* i stedet for den frie vilje er det samme som at opgive at definere mennesket som subjekt og form, og i stedet definere det som *appetitus* (tendens) og *cupiditas* (begær) eller mere præcist som affekt: "Begær er menneskets essens" og "Hver enkelt ting stræber efter, så vidt det står til den, at forblive i sin væren" (*conatus*).¹⁴ Dette er ingen antropologi i sædvanlig forstand, men er ontologisk princip om begær og om stræben efter at bevare sig selv. Affekterne tilhører kroppens dimension. Et immanent syn på mennesket og dets natur. Det er ideen om at ethvert individ kun kan singulariseres på baggrund af de effekter der hidrører fra dets egne "indre" aktiviteter, der kan begribes

som kraft (*conatus*), en vis energi, en tendens (*appetitus*), eller et begær (*cupiditas*) efter at realisere alle dets muligheder (*quantum in se est*) i tid og rum. Menneskets autonomi hænger sammen med en produktiv multiplicitet, et liv i den rene varen og dermed en kvalitativ fusion af det heterogene og det udstrakte. Vores autonomi hviler aldrig i sig selv og hæver sig heller ikke op over naturen som Kant har lært os. *Potentia* handler om graden af vores formåen og styrke til at bevare os selv. Denne allestedsnærværende anstrengelse (vilje) eller tendens fuldbyrdes ikke i en eksistens, men fastholder og *bekræfter liv* eksistens!¹⁵ Den aktuelle formåen har altid del i Guds intense magt.¹⁶ Den store fascination af Bartleby skyldes nemlig at han menneskeligt forsvinder som form, men "genopstår" som intens affekt, som en stor rolig vind der blæser mellem længde og bredde, mellem hastighed og langsomhed. Bartleby eksisterer som anonym kraft.

Bartlebys virkelige formåen er en *potentia absoluta*. Bartleby lykkes med at være i stand til noget uden at ville det. Ikke kun jurister, men også os andre forblændede normativister ville med det samme, når vi hørte Bartlebys sætning: "Jeg ville foretrække at lade være" oversætte den med "Du vil ikke"? Men Bartleby siger med sin bløde stemme: "Jeg foretrækker ikke". Bartleby eliminerer forestillingen om en vilje der udgår fra et jeg, der er centreret om sig selv, ja Bartleby eliminerer selve forestillingen om den frie vilje. Bartleby inkarnerer friheden som en positiv kraft fordi han er i stand til at leve i fuldkommen ubestemthed. Han bekræfter tilfældets absolutthed og handler radikalt derefter. Han er dynamisk i sin ekstreme passivitet. Hans friheds styrke ligger i at den ikke fungerer i forhold til bestemte mål, men udelukkende måler sig med bekræftelsen af det rene tilfælde. Hans liv er et terningkast.¹⁷ Bartlebys håbløshed bliver et ekstremt billede på en menneskelighed hvor friheden ikke længere er en abstraktion. Melville kaster en kritisk effekt ind i rettens univers, der siger at vi endnu ikke har fundet en form hvor frihed kan forenes med social orden. Det nyskabende søger altid at indsætte en størst mulig ubestemthedszone midt i nødvendighedens store love. Det nyskabende er betingelsen for egentlig frihed. Opgaven bliver derfor at *skabe frihed*. Det er accepten af nødvendighedens karakter i enhver begivenheds drama, der er stedet for vores essentielle frihed. Vi er altid påvirket af det nødvendige i vores natur, det være sig glæde og sorg, der henholdsvis øger og sænker vores livskraft. Bartlebys lov (formular) udtrykker en frihed, der ikke handler om at finde noget uden for os selv, men det Andet i os selv, det som i eller udenfor er årsagen til menneskets potentialitet.

Bartleby, der er sat ind i en verden uden mulig nyskaben, hvor alt er bestemt på forhånd og nærmest underlagt en universel mekanisme, må nødvendigvis blive en zombie. Bartlebys formular "Jeg foretrækker at lade være" markerer den ridse hvor sproget trækker sig tilbage fra en faktisk prædikation for at bevæge sig ind i en modus af ren potentialitet, og dermed er den i stand til at udtrykke en betydning i kraft af ikke at sige noget. Sætningen er tankens passion og derfor ren effekt og en materialisering af potentialitet. Sproget sætter betydning ind i verden uden at realisere noget. Bartlebys virkelighed er således at være i den proces hvorved noget aktualiseres. Ikke at realisere det mulige, men at leve med det ubestemte, en irreducibel potentialitet. Agamben har genlæst Aristoteles' metafysik på dette punkt og betoner hvordan ideen om *potentia* er en "potentia til ikke at være", i betydningen være noget bestemt. Pointen er, at der kun gives sand potentialitet når potentialet til ikke at være ikke kommer efter aktualitet, men simpelthen passerer ind i denne. Potentialitet handler altså ikke om det mulige men om en aktualitet der realiserer selve tilblivelsen; "the potential not to be". Bartleby fuldbyrder potentialiteten fordi han giver den tilbage til sig selv. Aktualiteten er livets passage hvor potentialiteten bevares som sådan. Potentialiteten når den bevares er med Aristoteles' ord selvets gave til sig selv. Aktualitet og potentialitet viser sig som uadskillelige. Hvis Bartleby er den kraft der giver det reale tilbage til sig selv, "fuldbyrder" han tilblivelsen ved selv at forsvinde som subjekt.

Bartlebys "Jeg foretrækker at lade være" skaber en annulleringspotentialitet. Annulleringen finder sted, men den beror ikke på et intentionelt subjekt, og den kommer for tidligt fordi den makulerer et arbejde der i tid ligger forud for den egentlige efterprøvelse af sagsakter. Bartlebys formular holder kanslerretten i skak. Uforløst ligger kopierne hen fordi de ikke kan cirkulere før end de er blevet efterprøvet. Bartlebys formular, som vi roligt kan kalde en lov, æder sig ind på alt hvad der er i dens omgivelser. Den smitter kontoret og er blevet Bartlebys form for eksistens. Han er blevet den perfekte skriver. Ikke kun lever han af sine medskriveres ingefærnødde (s. 27), han har også gjort kontoret til sit hjem (s. 47). Efterhånden holder han også helt op med at kopiere. Formularen tilintetgør alt hvad der kommer inden for dens rækkevidde: dens fremsættelse bliver til en afvisning af at gå på posthuset (s. 30) eller sætte tape på nogle papier. Sætningen virker mekanisk og går til sidst amok i al sin tørhed. På hver en opfordring fremsiges den med asketisk præcision. I denne slutfase begynder advokaten at bekymre sig for Bartlebys liv, han opfatter ham som en levende død. Men denne oplevelse er tvetydig. Da advokaten er flyttet til nye lokaler for at slippe af

med Bartleby, vedbliver denne med at "sidde på trappegelænderet om dagen og sove i opgangen om natten" (s. 55) men dette forhindrer ikke hans arbejdsgiver i at benævne ham "den sidste søjle i et søndret tempel" (s. 44). Bartleby ender det perfekte sted for skrivere og kopister – i fængslet. Et sted idealt til at skrive. Han overføres til "Graven" ("the Tombs"), som New Yorks arresthus blev kaldt. Her hører bevidstheden endelig op. Kroppen tager over; Bartleby lever uden at spise (s. 63). Han ædes op af formularen. Han er en stille mand. Stilheden er total:

Gården var fuldkommen stille. Der var ikke adgang for de almindelige fanger. De omgivende mure, som var af en forbavsende tykkelse, holdt alle lyde ude. Bygningskonstruktionens ægyptiske præg knugede mig med sin uhygge. Men en blød, indespærret grønsvær groede under ens fødder. Det forekom som hjertet af de evige pyramider, hvor græsfrø ved en eller anden mærkelig trolddom, tabt af fugle gennem sprækkerne, havde spiret (s. 62).

Han lukkes inde i denne zone af tvetydighed, mellem vægge som i Kanslerretten, nu blot forvandlet til et ligkapel. Mens han i sin eremitbolig i advokatkontoret ofte stod optaget af sine "dødemursdrømmerier" (s. 36), sover han nu med sine ligemænd af kanslere og konger. Formularen har udtømt sin kraft, der ender i fængslet, men begyndte i Kontoret for de døde breve i Washington, det sted Bartleby arbejdede før han blev overført til advokatens kontor. Advokaten tror derfor han har fundet forklaringen på Bartlebys gåde, der skulle være både psykologisk og patologisk. Bartlebys vanvittige adfærd og hans rystende formular må ifølge advokaten være et resultat af et sygeligt instinkt sammen med en række uheldige omstændigheder. Men sådanne socialpsykologiske forklaringer tilfredsstillende ikke, for det virkelig interessante er forbindelsen mellem "det døde bogstav" og formularen, som monterer en forbindelse mellem tid og mennesket. Hvorfor udtrykker en bleg og forunderlig håbløshed sig på denne måde? Ideen om både livet og retten som en række døde bogstaver kommer frem fordi Bartleby tidligere har været ansat som kontorist på kontoret for de Døde Breve i Washington. Advokaten beskriver til sidst den inderste verden, der var Bartlebys, en verden i de store ringbind med døde bogstaver, hvor liv og død var uadskillelige, men advokaten begriber ikke rækkevidden af Bartlebys univers:

Sommetider tager den blege kontorist en ring ud af det sammenfoldede papir – fingeren, den var bestemt for, smuldrer måske i graven; en pengeseddel afsendt i spontan godgørelse – han, som den skulle hjælpe, sulter eller spiser ej mere; tilgivelse for dem, som døde i fortvivlelse; håb for dem, som døde i håbløshed; gode nyheder for dem,

som døde under vægten af endeløse ulykker. I livets ærinder iler disse breve mod døden. (s. 64).

Smukkere kan det ikke siges at der ville have været en glæde ved de breve der *kunne* være leveret, den bevægelse der aldrig fandt sted. Med Agambens ord: "Det der i stedet fandt sted, var den modsatte mulighed. På den himmelske skribers skriveblok markerer bogstavet, skrivehandlingen, passagen fra potentialitet til aktualitet, kontingensens begivenhed. Præcis derfor markerer hvert bogstav ikke-tilblivelsen af noget; ethvert bogstav er på denne måde også et dødt bogstav".¹⁸ Dette er den ubærlige sandhed som Bartleby allerede oplevede i de døde breves kontor; at han ved at kopiere bevarer noget, der allerede kunne være dødt og ofte er det. Først da han holder op, destruerer han dette Intet, men gør det samtidig muligt for mennesket og retten atter at skabe. Ved at gøre tingene til et spørgsmål om en radikal tilblivelse og ikke noget enten aktuelt eller muligt, lader Bartleby noget blive til igen og igen.

Ak, Bartleby

Bartlebys liv bærer fortiden med sig. Historien underordnes Bartlebys tilblivelse som ødelægger den orden en historisk tid opretter. Advokaten ser på et tidspunkt Bartleby som et sendebud sendt af et "alvidende Forsyn [...] med et eller andet gådefuldt formål, som det ikke tillod en almindelig dødelig [...] at lodde dybden af" (s. 50). Det går langsomt op for advokaten at rettens drømmetilstand samtidig er dens ruin. En ruin om at vi kan gøre som vi altid har gjort, da lovene jo er styret af et højere formål om det gode. Det er dette grundlag der begynder at skride med Bartlebys tilstedeværelse. Hverken loven eller fornuften synes længere at medieres af et forsyn eller Guds vilje, og måske er det Bartleby selv der rummer denne kraft. En slags menneskelig Gud uden rod i en transcendent eller i en individuel fri vilje. Bartleby forandrer det menneskelige fordi omdrejningspunktet ikke længere er den frie vilje men en produktiv skabende *pietas* som øger glæden og kraften. Bartleby er drømmen om det nye menneske, mennesket som *potentia*, der altid er åben, altid internaliserende, kropslig og multibel. Bartleby er historien om dette kommende menneske. Men han er den mest ekstreme udgave af denne drøm, som vanskeligt kan kaperes, heller ikke af advokaten der fornemmer at det menneskelige ikke længere er det altfor menneskelige, men han er tilbageholdende med at tage konsekvensen. De sidste ord fra advokaten: "Ak Bartleby! Ak menneskelighed!" indikerer måske et manglende mod; i alt fald synes advokaten at vælge den altfor menneskelige lov fremfor Bartleby.

Bartlebys ekstreme væsen er at forandre alt uden at realisere noget. Men hvad er det for en besked han er kommet til os med? Er han et sendebud, et semi-guddommeligt væsen der får ting til at ske uden at han træffer beslutninger? Samtidig med at han giver slip på alt, synes Bartleby at undslippe den historiske nutid og frigøre en tid uden subjekt, der går uden om nutiden og rækker ind i en uendelig fortid. Således inkarnerer Bartleby drømmen om at universet er tilstede samtidigt i tanken. Gud lever singulariteten ud hos Bartleby! Bartlebys berømte afvisning er Guds tanke, og fra da af befinder vi os i en verden uden hierarkier, men ren overflade af samtidighed. Bartlebys tanke medieres ikke af noget, men rummer ganske enkelt en egen potentialitet. Dette er Guds retfærdighed, befriet fra den gamle lov; en retfærdighed før dommen. Bartlebys afvisning destruerer autoriteten fra top til bund. Det mysterium, der ledsager Melvilles klassiske fortælling, er den absolutte afvisning, afvisningen af den ydre autoritet. Hans afvisning af at udføre sine forpligtelser er aldrig en afvisning af noget bestemt, men falder tilbage i en passiv og rolig afvisning der virker så uendelig at den bliver absolut. Hans afvisning er på niveau med en ontologisk renhed og nærmer sig en nøgen universalitet, en menneskelig sjæl som renaissancefilosofferne kaldte for *homo tantum*. Hvis Bartleby er drømmen om det *potentia*-skabende menneske, er han begyndelsen på en politisk befrielse og dermed en befrielse af mennesket. Men hans afvisning er kun begyndelsen, for den er som udgangspunkt tom og befinder sig på afgrundens rand. Bartlebys afvisning (hans rene sjæl) rummer en dobbelt modus; dens flugtlinje fra autoriteten er fuldkommen ensom, men den er samtidig den betydning, der atter giver retfærdighed og politik en levende skabende mulighed. Dette er det på én gang ejendommelige og foruroligende. Måske er Bartleby således en spinozistisk befrielse af mennesket, hvor menneskets skabende begærskræfter og ikke ydre autoriteter bliver den drivende kraft i dets eget liv. Hvis Bartleby er drømmen om det nye menneske, er han derfor også drømmen om et nyt liv og en nyt fællesskab. Et liv der ikke fører mod *homo tantum*, men mod *homo homo*, en beriget humanitet af fælles intelligens, en intellektuel kærlighed i spinozistisk forstand, der frigør humaniteten, der øger livskraften og glæden. Det kommende fællesskab.

Agamben ser Melvilles afsluttende sætning – “I livets ærinder iler disse breve mod døden” – som en omskrivning af Paulus romerbrev “Lovens bud som netop skulle have ført til liv, viste sig at blive min død.”¹⁹ Paulus, der selv var et slags sendebud fra Gud, kan fortælle os at Lovens bud udføres som en

sending snarere end som befaling. Vi skal tjene en ny ånd og ikke det gamle bogstav. Først her befries vi fra loven og dommen. Tilblivelsens kraft og ikke befalingen har eksistens. Forholdet mellem Bartleby og retten og Bartleby og skriften åbner op for en ny betydning. Bartleby er kopist af retten, og hans given afkald på at kopiere er også en reference til loven og retten. Deleuze har kaldt både Josef K. og Bartleby for en ny kristusfigur som er kommet for at destruere den gamle ret og indvie en ny befaling. Måske en messiasskikkelse der ikke kommer som Jesus for at genvinde det der var, men for at redde det der ikke var.

ALEXANDER CARNERA LJUNGSTRØM, f. 1968; Amanuensis i retsfilosofi ved Københavns Universitet. Har senest udgivet *Vandringens gåde*, 1999, og *Det nøgne liv. En poetik for det sociale*, (med Martin Fuglsang), 1999.

NOTER

¹ Gilles Deleuze: *Essays Critical and Clinical*, Minnesota 1997, s. 32.

² Kritikken af denne domsudøvelse udfolder Nietzsche i det vigtige andet essay i *Moralens oprindelse*. På dansk ved Niels Henningsen, Frederiksberg 1993, s. 58ff.

³ Se Peter Goodrich: *Languages of Law – From Logics of Memory to Nomadic Masks*. 1990. s. 282.

⁴ Walter Benjamin: "Traumkitsch" (1927), i *Gesammelte Schriften* bd. II.2. Frankfurt am Main 1980, s. 620.

⁵ At anskue Bartlebys arbejde som et "dream-command of law" takker jeg Cornelia Vismann for, se Vismann: "Cancels: On the Making of Law in Chanceries", i *Law Critique*, vol. VII nr. 2, 1996. 134.

⁶ Sidetallene i parentes refererer til den danske oversættelse: *Skriveren Bartleby*. 2000. Oversættelse og forord ved Henrik G. Poulsen.

⁷ Kanslerret kommer af det engelske "chancery" som dels er benævnelsen på det embede, der indehaves af the Chancellor dvs. en kansler (Kongens øverste embeds mand), og dels navnet på en overordnet domstol "Chancery Court" (Kanslerret) under engelsk retspleje. Ordet er forbundet med kancelli, der betegner det lokale, hvor kansleren og hans undergivne arbejder, dernæst også selve institutionen og blev på denne måde i middelalderen et almindeligt benyttet navn på offentlige myndigheders ekspeditionskontorer.

⁸ Cornelia Vismann: "Cancels: On the Making of Law in Chanceries", *op.cit.* "Der lægges tilsyneladende mere vægt på den handling der sørger for papirenes undergang end den produktive skriveproces. Begge handlinger: den negative og den positive, den affirmative og den deformativ, den der rejser noget og den der udsletter, afhænger nødvendigvis af hinanden" (s. 137).

⁹ Vi ser og læser Bartleby som en antihelt og ikke som billede på en juridisk nørd, der udtrykker manglende personlighed, kommunikationssvigt og et begær som retten ikke kan forstå. En sådan læsning kan have noget på sig, men udgør kun et begrænset billede af Bartlebys univers og Melvilles genialitet. Se hertil Costas Douzinas: "The Trials of Law and Literature", i *Law & Critique*, vol. VI, no. 2, 1995.

¹⁰ Gilles Deleuze, *op.cit.* s. 73-74.

¹¹ Deleuze taler i sine analyser af bl.a. Proust og Kafka om et fremmed sprog der ikke er en glemte dialekt, men et delirium og minorisering af et større sprog, der unddrager sig det gældende systems herredømme. Som Kafka river også Melvilles skrift de vante hierarkier ned og deterritorialiserer det sociale rum og efterlader et endnu stærkere social-politisk statement. Se Deleuze: "Fem små essays" (Litteraturen og livet) optrykt i KRITIK nr. 118.

¹² Giorgio Agamben: *Potentialities – Collected Essays in Philosophy*, Stanford 1999. s. 243ff.

¹³ Se Giorgio Agamben: *The Coming Community*, Minneapolis 1993.

¹⁴ Baruch de Spinoza: *Etik*, På dansk ved S.V. Rasmussen, København 1969, TI, P6.

¹⁵ Se Gilles Deleuze: *SPINOZA – Practical Philosophy*, San Francisco 1988, s. 99.

¹⁶ Denne positive substans af virkende kraft kaldte Spinoza for Gud; Se Spinoza, *op.cit.*, 2b.

¹⁷ Aden Evens, et.al. "Another always thinks in me", i *Deleuze & Guattari – New Mappings in Politics, Philosophy, and Culture*, 1998. s. 273.

¹⁸ Agamben: *Potentialities*, *op.cit.* s. 269. 19. Ibid, s. 269.

¹⁹ Ibid, s. 269.